

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6\(347\).23-34](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6(347).23-34)

УДК 02(100):[098.3:614.841](045)

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу моніторингу книжкової індустрії
та медіа Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця
відділу моніторингу книжкової індустрії
та медіа Книжкової палати України
zmi@ukrbook.net
<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

Втрачені скарби: пожежі у бібліотеках світу

У статті досліджено проблему пожеж у світових бібліотеках, розглянуто вплив цих подій на культурну спадщину людства. Проаналізовано причини та наслідки втрат для світової духовної скарбниці; з'ясовано, як вони позначилися на збереженні культурного надбання нації; висвітлено міжнародний досвід та аспекти співпраці у сфері збереження культурних цінностей.

Розглянуто окремі випадки пожеж у бібліотеках світу від перших зібрань середньовіччя до сьогодення, а також виклики сучасності для України. Приділено увагу урокам, які можна винести з цих трагедій, а також новітнім технологіям, що допомагають зберігати бібліотечні зібрання й захищати їх від руйнівної сили вогню в умовах зростання ризиків.

Наведено окремі практичні рекомендації щодо новітніх методів запобігання таким катастрофам і захисту бібліотечних фондів, які сприяють забезпеченню стійкості й збереженню культурної спадщини для майбутніх поколінь, а також щодо заходів, спрямованих на зберігання колекцій бібліотек у цифрову епоху.

Стаття дає змогу глибше усвідомити масштаби втрат, пропонує практичні кроки для захисту бібліотек як ключових інституцій зі збереження культурної пам'яті людства.

Ключові слова: пожежі в бібліотеках; втрата знань; бібліотечні катастрофи; наслідки пожеж; цифровізація; збереження культурної спадщини; пожежна безпека; захист бібліотечних фондів

Постановка проблеми. Упродовж століть пожежі в бібліотеках завдавали непоправної шкоди світовій культурі, знищуючи цінні й рідкісні колекції книг, манускриптів та інших артефактів, змінюючи хід історії, впливаючи на розвиток науки, культури й освіти. Від знищення Александрійської бібліотеки до сучасних випадків руйнування бібліотек та їхніх фондів внаслідок пожеж такі інциденти мали і локальний, і глобальний вплив на суспільство. Ці катастрофи актуалізували питання вразливості культурної спадщини перед стихійними лихами, технічними й технологічними проблемами, недбалістю людей, та усвідомлення важливості збереження бібліотечних зібрань.

Завдання дослідження полягає у вивченні причин, масштабів і наслідків пожеж у бібліотеках, які є багатовимірним явищем. Окрім фізичних втрат, ці катастрофічні події впливають на наукову, культурну та соціальну сфери, створюючи прогалини в історичній пам'яті та обмежуючи доступ до знань для майбутніх поколінь. Кожна згоріла бібліотека — це трагедія минулого та виклик майбутньому, що потребує виваженого підходу до збереження й захисту культурних і духовних надбань нації. Зрештою, кожна така втрата — це нагадування про відповідальність людства перед нащадками.

В умовах технологічного прогресу та загострення глобальних конфліктів актуальність дослідження порушеної проблеми зростає. Аналіз причин і наслідків пожеж у бібліотеках допоможе виробити рекомендації щодо запобігання катастрофам і мінімізації втрат, а також визначити заходи зі збереження бібліотечних фондів у сучасному світі, зокрема завдяки оцифровуванню.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема пожеж у бібліотеках світу та їх впливу на культурну спадщину країн була й залишається надзвичайно актуальною серед міжнародних та українських дослідників у різні історичні періоди. Щоб відтворити багатовимірну картину цього явища слід проаналізувати наукові публікації, присвячені ризикам, втратам і методам збереження бібліотечних колекцій і в історичному, і в сучасному контекстах.

Бібліотечні пожежі часто мають глобальні наслідки через втрату унікальних документів, які неможливо відновити. Дж. Рейвен, Л. Х. Поластон проаналізували найбільші втрати світової бібліотечної спадщини, починаючи від наймасштабніших катастроф у книжковій історії від III тис. до н. е., Шумеру та Єгипту, і закінчуючи Іраком у 2003 р. н. е. Науковці наголошують, що масштаби цих руйнувань мають тривалий негативний вплив на розвиток науки та культури. Водночас автори досліджень виявляють нову небезпеку, з якою стикаються сучасні бібліотеки, оскільки оцифровування фондів загрожує як існуванню паперової книги, так і власне ідеї безоплатного читання [1]. Н. Бейкер порушує питання збереження паперових документів і причин втрат колекцій через недбале ставлення й пожежі [2]. У статті П. Біджаянанда та Б. Ратнапрія розглянуто кілька типів проблем безпеки та захисту, з якими стикається бібліотека, а також заходи для забезпечення бібліотечних фондів [3].

Українські дослідники зосереджують увагу на вивченні пожеж у бібліотеках, які призвели до втрати цінних колекцій. Зокрема, С. Білокінь, Ю. Шаповал, М. Наєнко, Л. Дубровіна та О. Онищенко досліджували пожежі в Державній публічній бібліотеці УРСР (нині — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ) у 1964 і 1968 рр. Науковці ґрунтовно розглядають обставини, причини й наслідки пожежі, що знищила значну частину фондів, і наголошують на значних культурних втратах для України [4].

К. Рудик аналізує коротку історію нищення храмових бібліотек України, зокрема й через пожежі, масштаби збитків та їх вплив на культурну спадщину країни [5]. Н. Понятишин досліджує історію та долю бібліотеки Ярослава Мудрого [6].

Л. Дубровіна, А. Киридов, І. Матяш з'ясовують, наскільки критично важливим є відновлення втрачених фондів для української історичної науки [7].

Подальші дослідження доцільно сфокусувати на розробленні стратегій запобігання пожежам у бібліотеках у майбутньому та мінімізації ризиків зберігання бібліотечних фондів у глобалізованому світі.

Мета статті — дослідити історичний контекст пожеж у бібліотеках світу; провести всебічний аналіз причин і наслідків найбільших катастроф, які призвели до втрати цінних культурних артефактів; вивчити вплив руйнівних подій на збереження культурної спадщини; розглянути ефективність сучасних заходів із протипожежної безпеки в бібліотеках, а також методів захисту,

які застосовують для запобігання пожежам і відновлення втрачених культурних цінностей.

Окрім того, автори поставили за мету визначити роль бібліотек у збереженні культурної спадщини в умовах постійних глобальних викликів і загроз; висвітлити аспекти міжнародної співпраці та провідний досвід у сфері охорони бібліотечних колекцій від пожежних загроз; на основі аналізу досвіду інших країн надати рекомендації для українських бібліотек щодо запобігання пожежам, мінімізації їх наслідків, відновлення втрачених документів.

Стаття покликана підвищити обізнаність суспільства щодо важливості збереження бібліотечних колекцій у сучасному світі та потреби розвитку ефективних стратегій у сфері охорони культурної спадщини від катастрофічних наслідків пожеж.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бібліотеки є не лише сховищами інтелектуальної й духовної спадщини людства, а й символами його культурної еволюції. Бібліотеки відповідають за збереження унікальних рукописів, книг, архівів, наукових винаходів, художніх творів тощо, тобто цивілізаційної історичної пам'яті загалом. Ці надбання є невіддільною частиною ідентичності народів і служать джерелом натхнення для майбутніх дослідників. Проте історія бібліотек нерозривно пов'язана з трагедіями, серед яких особливе місце належить пожежам, що виникали і через випадкові обставини, і через цілеспрямовані дії. Разом із матеріальними об'єктами вогонь знищував і результати інтелектуальних досягнень цілих епох і цивілізацій, коригуючи їх історичний шлях, позбавляючи доступу до цінних та раритетних джерел інформації.

Втрата бібліотечних фондів через пожежі є однією з найболючіших сторінок в історії людства. Знищення Александрійської бібліотеки, пожежі в Бібліотеці Конгресу США й Державній публічній бібліотеці УРСР, що стали символами незворотної втрати знань, які формували ідентичність народів, руйнування бібліотек у наш час унаслідок воєнних конфліктів і техногенних катастроф — кожен із цих випадків нагадує про вразливість культурної спадщини перед силами природи та жорстокістю воєн. Ці події завжди викликають хвилю громадського обурення й безповоротно змінюють культурний ландшафт, знищуючи сторінки історії, які вже ніколи не будуть відновлені.

Питання захисту бібліотек від пожеж набуває особливого значення в умовах кліматичних змін, посилення воєнних конфліктів і зростання

техногенних ризиків. Вивчення проблеми бібліотечних пожеж є надзвичайно важливим у контексті сучасного глобального світу, де збереження культурної спадщини стає дедалі актуальнішим завданням.

Історія пожеж у бібліотеках та їх вплив на культурну спадщину людства

Пожежі в бібліотеках мають глибоке історичне коріння й характер масштабних катастроф, які не лише знищували конкретні колекції, а й змінювали розвиток цивілізацій, наукових шкіл і культурних традицій. Однією з найбільш катастрофічних була пожежа в Александрійській бібліотеці (III ст. до н. е.), що позначилася на історії людства, адже було втрачено незамінні документи й манускрипти багатьох культур і народів. Відтоді пожежі в бібліотеках стали символом беззахисності перед природною силою вогню не лише об'єктів матеріальної культури, а й знань.

Александрійська бібліотека була заснована приблизно на початку III ст. до н. е. за ініціативою Птолемея I Сотера, полководця Олександра Македонського. Вона швидко стала найважливішим центром освіти й інтелектуального розвитку стародавнього світу, до якого приїжджали навчатися, проводити дослідження та брати участь у жвавих дебатах учені з усього Середземномор'я. Бібліотекарі систематизували й каталогізували величезну колекцію, зробили її доступною для науковців і відвідувачів, прагнучи поширювати знання поміж усіх охочих. Є припущення, що в бібліотеці зберігалися сотні тисяч сувоїв і книг, зокрема твори Арістотеля, Евкліда, Герона, Страбона, Платона та інших видатних мислителів [8].

На жаль, цей величний заклад спіткала трагічна й таємнича доля, а причини та обставини його знищення залишаються предметом наукових пошуків. Хоча часто втрату зібрань Александрійської бібліотеки описують як раптове лихо, насправді книги зникали з неї поступово, впродовж століть. Є кілька основних версій:

— бібліотека згоріла під час облоги Александрії Юлієм Цезарем у 48 р. до н. е.;

— книги знищив імператор Авреліан у війні з правителькою Пальмірського царства Зенобією у 272 році н. е., яка проголосила Александрію частиною своєї держави;

— у IV ст. н. е. бібліотеку зруйнували християнські фанатики через релігійну нетерпимість за наказом імператора Феодосія I, який боровся з язичницькими знаннями [9];

— до знищення бібліотеки причетні представники мусульманського світу, зокрема халіф Омар, який підкорював Близький Схід і Північну Африку, та арабський полководець Амр ібн аль-Ас, котрий 642 р. захопив Александрію. Загарбники не щадили нікого, хто відмовлявся прийняти їхню віру, й спалювали всі книги, що суперечили Корану [10].

Наразі ці версії не доведені на практиці ані археологами, ані іншими науковцями. Таємниця знищення величної Александрійської бібліотеки залишається нерозгаданою, а обставини руйнування — предметом тривалих дискусій науковців. Загибель бібліотеки стала наслідком політичної нестабільності, воєнних конфліктів і стихійних лих. Прикрим результатом руйнування такого колосального сховища знань стала незворотна втрата цінних праць, внаслідок чого було загальмовано цивілізаційний прогрес і знищено результати тривалих інтелектуальних пошуків багатьох поколінь. Александрійська бібліотека являла собою маяк просвітництва, людської допитливості та прагнення до знань. Руйнування цієї духовної скарбниці служить нагадуванням про вразливість колективної мудрості людства, важливість її захисту та збереження для майбутніх поколінь [9].

Александрійська бібліотека посідає одне з найважливіших місць в історії людства як найбільш значущий центр знань Стародавнього світу, що заклав основи діяльності сучасних бібліотек зі збирання та збереження рукописів і книг як джерел знань для подальшого розвитку цивілізації.

Бібліотека Конгресу США — найбільша бібліотека світу, заснована 24 квітня 1800 р. Тривалий період була доступною лише для президента, віцепрезидента, членів Сенату та Палати представників США (Конгрес США), через що дістала свою назву. Літературу зазвичай закуповували за кордоном, а надрукована в Сполучених Штатах надходила в бібліотеку як дар конгресменів.

Варто зауважити, що, не маючи постійного приміщення, бібліотека розвивалася та розширювалася [11]. Збереглися відомості про те, що початковий фонд нового закладу становив лише 740 книг і три географічні карти. Президент Т. Джефферсон усвідомлював значущість біб-

ліотеки та сприяв поповненню її зібрань. Проте в серпні 1814 р., вже при президентові Дж. Медісоні, бібліотечні зібрання майже повністю згоріли під час пожежі, влаштованої у Вашингтоні англієцями (тривала англо-американська війна, так звана друга війна за незалежність). Було знищено понад 3 тис. документів. Роботу бібліотеки було відновлено 26 січня 1815 р., коли експрезидент Т. Джефферсон продав їй особисті колекції в кількості майже 6,5 тис. пр. — найбільше на той час книжкове зібрання Америки. По суті, це було другим народженням Бібліотеки Конгресу, і відтоді її ім'я нерозривно пов'язано з ім'ям Т. Джефферсона (друга визнана назва бібліотеки — "Бібліотека Джефферсона"). До 1832 р. фонд становив 24 тис. од., а 1851 р. нова спустошлива пожежа майже повністю знищила бібліотеку й 70% книг Т. Джефферсона.

Утім, ця подія, як і попередня, спонукала владу посилити роботу з облаштування головної бібліотеки країни. Отже, вже до кінця XIX ст. було споруджено нову будівлю, стрімко зростав обсяг фондів, а також розширювався список осіб, що мали доступ до читальних зал [12].

Державна публічна бібліотека УРСР (1964) / Центральна наукова бібліотека АН УРСР (1968) (нині — Національна бібліотека імені В. І. Вернадського, НБУВ) — найбільша наукова бібліотека України та одна з найбільших національних бібліотек світу, головний науково-інформаційний центр держави. Установа бере участь у формуванні державної бібліотечної політики, зберігає національне культурне надбання та перебуває під охороною держави.

Бібліотека була заснована 2 серпня 1918 р., а діяльність розпочала 23 серпня 1918 р. за ініціативи першого президента УАН В. Вернадського, який заклав основи її розвитку як наукової, книгознавчої, бібліографічної, культурно-просвітницької, освітньої й інформаційної установи, а також довідкового, інформаційного, каталогізаційного центру загальнонаціонального та світового значення.

Станом на 1923 р. бібліотечний фонд налічував понад 1 млн одиниць, зокрема українознавчий фонд і колекції, що походили з приватних зібрань учених, націоналізованих книгозбірень та книгообміну із закордонними бібліотеками. До 1925 р. фонд зріс до 1,287 млн книг і 500 тис. газет і листівок, а до 1937 р. — до понад 5 млн документів, охоплюючи стародруки, рукописи й газети; кількість відвідувань сягала 194 тис. осіб на рік.

Під владою гітлерівських окупантів (1941—1944) книгозбірня зазнала значних збитків: до Німеччини було вивезено понад 320 тис. унікаль-

них, рідкісних, цінних видань і колекцій, однак у повоєнний час повернути до Києва вдалося не все [13].

24 травня 1964 р. фонди Державної публічної бібліотеки УРСР підпалив її співробітник В. Погружальський через помсту з особистих мотивів. Вогонь знищив значну частину рідкісних книг, манускриптів, архівних матеріалів, зокрема архіви Б. Грінченка, Центральної Ради України, комплекти "Киевской старины" тощо.

Пожежа тривала кілька днів, проте фонди постраждали здебільшого не від вогню, а від води (фото 1). Коли всі осередки пожежі було ліквідовано, літературу вивозили в інститути Академії наук і до сусіднього Інституту харчової промисловості. У цій нелегкій роботі велику допомогу надали співробітники академічних інститутів і військові місцевих підрозділів [14].

Фото 1. Наслідки пожежі в Державній публічній бібліотеці УРСР 1964 р. (фото С. Білокозя)

Пожежа, попри тяжкі наслідки, сприяла розв'язанню багатьох бібліотечних проблем: було збудовано нове сховище, вдосконалено організацію комплектування, впроваджено нову систему обліку літератури та методи обслуговування читачів. Багато знищених видань вдалося відновити завдяки резервному фонду й допомозі інших книгозбірень.

У ніч на 26 листопада 1968 р. у Георгіївській церкві Видубицького монастиря сталася пожежа, внаслідок якої постраждали обмінно-резервні фонди Центральної наукової бібліотеки АН

УРСР (ЦНБ), які там зберігалися. Це було перше загоряння, яке, згідно з бібліотечною документацією, завдало незначних втрат: вогонь нібито знищив лише макулатуру, розміщену в приміщенні.

Однак наявні альтернативні джерела інформації свідчать про значно серйозніші наслідки. Зокрема, наступної ночі відбулася друга, масштабніша, пожежа, яка повністю знищила фонди, що зберігалися в церкві. Полум'я було настільки інтенсивним, що вигоріли навіть дерев'яні стелажі, які використовували для зберігання книг.

Через те що інвентарний облік фондів, які перебували в Георгіївській церкві, не здійснювали, керівництво бібліотеки офіційно заперечило наявність цінних книжкових колекцій у приміщенні. Було заявлено, що у вогні загинула лише незначна кількість матеріалів, які не становили наукової чи культурної цінності. Відсутність офіційного визнання втрати книжкових зібрань унеможливила ґрунтовний аналіз завданих збитків і відновлення колекцій [4].

Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є універсальними й містять документи на різних носіях: від клинописних табличок та єгипетських папірусів до друкованих книг, журналів, нот, карт, рукописів, стародруків, електронних баз даних і цифрових ресурсів. У 2019 р. їх обсяг становив 15,9 млн од. До зібрання входять рукописи, стародруки, історичні колекції та архіви, що є національним надбанням України. Бібліотека зберігає унікальні пам'ятки писемності, зокрема Київські глаголичні листки й Пересопницьке Євангеліє, а також колекції архівів видатних діячів культури та науки [13].

Бібліотеку Ярослава Мудрого в Софії Київській уперше згадано в "Повісті минулих літ" 1037 р. Богослов Павло Алеппський, який відвідав книгосховище Києво-Печерського монастиря 1653 р., писав про велику кількість сувоїв і пергаментів з бібліотеки Софійського собору. Точна кількість рукописів достеменно невідома: за різними оцінками істориків, їх було від 500 до 1000. Ярослав Мудрий, який чудово знав європейські мови, збирав і перекладав книги з грецької, болгарської, латини. За його життя було скопійовано близько 1000 рукописів, а бібліотеку він почав створювати за 17 років до смерті [5].

Літопис наголошує на суто церковному спрямуванні книжок через поширення на Русі християнства. Окрім релігійних, перекладали книги зі світової історії, географії, астрономії, філософські трактати, публіцистичні твори. Діяльність бібліотеки та її зібрання становили основу для перетворення Софії Київської на центр літописання й наукової думки [6].

Перша бібліотека Ярослава Мудрого існувала недовго й зникла на початку XIII ст., під час нападу татаро-монголів, які спалили Київ, або й раніше — під час набігів половців 1169 і 1206 рр. За версіями більшості істориків, книгосховище загинуло саме в той період. Окремі книги могли бути врятовані завдяки доньці князя Анні Ярославні, яка, побравшись із французьким королем Генріхом I, вивезла частину рукописів. Поміж них — легендарне Реймське Євангеліє, на якому сім століть присягали королі Франції.

Упродовж століть учені шукали бібліотеку Ярослава Мудрого. Відомо, що значна частина рукописів залишилася в Києві, бібліотека точно існувала до 1054 р., а надалі її сліди губляться [5]. Ймовірно, окремі книги із Софії було передано в Києво-Печерський монастир. У 1653 р. Павло Алеппський писав, що в ньому є чудове книгосховище з безліччю дорогих книг, зокрема й пергаментних, яким не менше 500 років. Проте лаврська бібліотека згоріла 1718 р., і визначити, які книжки із Софійського собору тоді зберігалися в ній, вже неможливо [6].

Бібліотека Києво-Печерської лаври зазнала кількох значних пожеж, що завдали шкоди її бібліотечним та архівним фондам. У ніч з 21 на 22 квітня 1718 р. у Києво-Печерському монастирі трапилася пожежа. За свідченнями, наведеними в "Історії русів", згоріли не тільки велика церква й друкарня, а й старовинна бібліотека з тисячами рукописних книг і цінних манускриптів, написаних різними мовами, зокрема записи й документи з історії слов'янських народів та їхніх законів.

Історик Києва І. Гирич у статті "Лавра в автономістичних змаганнях козацьких часів" зауважує, що у відомого києвознавця протоієрея Петра Лебединцева зберігалися свідчення очевидців пожежі. Вони розповідали, що монастир підпалили переодягнені ченцями московські посланці, аби позбутися численних документів XI—XVII ст.: грамот і пожалувань литовських князів, польських королів та українських гетьманів. Пожежа знищила "письмову пам'ять про незалежне українське політичне і духовне життя лаври".

А вже у 1720 р., за рік до перейменування Московії на Всеросійську імперію, вийшли царські укази щодо цензурування книжок, які готували до друку в Києво-Печерській і Чернігівській друкарнях, і про уніфікацію мови видань із російськими синодальними версіями. Саме через ці приписи лаврську бібліотеку невдовзі після відновлення роботи закрили знову [5].

12 червня 2008 р. виникла пожежа в одному з адміністративних корпусів цього історико-архі-

тектурного заповідника. За попередніми даними, займання сталося у приміщенні Державної історичної бібліотеки України внаслідок удару блискавки. Пожежу було ліквідовано, полум'я не дісталося книг [15].

Ці події змушують приділяти посилену увагу заходам безпеки для збереження культурної та історичної спадщини Києво-Печерської лаври.

Виклики сьогодення для України та втрати бібліотечних фондів

14 березня 2010 р., у січні 2014-го в Криму, 16 березня 2014 р. у Харкові представники російської спільноти здійснили показові публічні спалення книжок з історії України та українських підручників. Такі дії в окупованих Росією Криму й частині Донбасу антиукраїнські сили не раз повторювали й наступними роками.

З початком повномасштабної війни РФ проти України зафіксовано нові випадки, тотального культурного геноциду, умисного знищення бібліотек, музеїв, картинних галерей, літератури українською мовою, підручників з історії України [16; 17].

Як повідомила головна бібліотекарка Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого В. Здановська під час всеукраїнської наукової конференції "Війна Росії проти України (лютий 2014 — лютий 2024). Рецепція війни", що відбулася в Укрінформі, станом на лютий 2024 р. унаслідок російської агресії в Україні було зруйновано 131 бібліотеку, майже 750 потребують ремонту; за попередніми оцінками, під час повномасштабного вторгнення українські бібліотеки втратили понад 1,5 млн видань. Ця статистика свідчить про тривалу загрозу для бібліотечних фондів у сучасних умовах (фото 2).

Загарбники на тимчасово окупованих територіях продовжують знищувати українську культурну спадщину, грабують музеї та бібліотеки, спалюють українську літературу й підручники, надруковані українською мовою, — так само, як під час Другої світової війни нацисти спалювали книжки в захоплених містах.

Наведемо кілька прикладів зі списку гуманітарних злочинів проти бібліотек. У Чернігові та області від початку повномасштабного вторгнення постраждало, за попередніми підрахунками, понад 20 бібліотек, 3 із них ущент зруйновано. У бібліотеках Сновської громади Чернігівщини, що на кордоні з РФ, окупанти брали книги на розпал.

У Маріуполі з 15 бібліотек, що працювали до 24 лютого 2022 р., не залишилося жодної — усі будівлі пошкоджено чи повністю зруйновано.

Усі херсонські бібліотеки були захоплені й пограбовані окупантами.

Фото 2. Наслідки російських обстрілів бібліотек 2023 р. (фото з інтернет-ресурсів)

Після визволення Харківщини тодішній міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко відвідав Балаклію й Ізюм: "Ізюм — точка болю України... Під час облоги місто стало згарищем. Знищено школу, що простояла 140 років, бібліотеку, музичну школу. Книжковий фонд розкрадено, знищено" [18].

Від початку повномасштабного вторгнення до червня 2024 р. РФ знищила 138 і пошкодила понад 700 українських бібліотек. Про це Міністерство культури та стратегічних комунікацій України повідомило у відповідь на інформаційний запит порталу "Читомо".

У міністерстві наголосили, що майже вся територія Луганської та значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей перебувають у тимчасовій окупації, що унеможливає обрахунок точної кількості зруйнованих або пошкоджених пам'яток культурної спадщини, що постраждали під час бойових дій та окупації.

Окрім бібліотек, РФ завдала шкоди 113 музеям (13 повністю знищено, 100 пошкоджено) [19].

Історично й ментально бібліотеки є особливо вразливими об'єктами цілеспрямованої агресії проти культурної та духовної спадщини держави, особи чи групи осіб, релігійного, ідеологічного вчення. Бібліокластія фактично не потребує витрат, а руйнівні варварські дії часто мають тривалі катастрофічні наслідки для розвитку цивілізації. Протидія може бути ефективною лише на міжнародному, загальнодержавному, а

також правовому, технічному й інформаційному рівнях, потребує розроблення та втілення багатьох превентивних заходів [17].

Війна невблаганно знищує цілі пласти людського знання та культури, і тепер інформація, що збереглася, має формувати розуміння минулого й сьогодення. Порожнеча, залишена тим, що було втрачено через руйнівні наслідки війни, є мовчазним свідком вразливості нашої історії, втіленою і в матеріальних, і в духовних об'єктах [16].

Причини виникнення пожеж

Пожежі в бібліотеках призводять до суттєвих втрат культурної та історичної спадщини. Рукописи, рідкісні видання, архіви можуть бути знищені вогнем за лічені години. Основні причини займання можна поділити на три групи: техногенні, природні та людські чинники.

1. *Техногенні*: пошкодження електромережі та обладнання; відсутність чи несправність системи пожежної безпеки; нагрівальні прилади, опалювальні й кліматичні системи, які за неправильної експлуатації можуть стати джерелом займання.

2. *Природні*: атмосферні явища — удари блискавок; спека, здатна спричинити самозаймання, лісові пожежі, землетруси, затоплення під час сильних дощів, що призводить до короткого замикання та подальшого загоряння електроприладів бібліотек; самозаймання матеріалів — деякі речовини можуть спалахувати без контакту з відкритим вогнем.

3. *Людські*: недбале поводження з вогнем персоналу та відвідувачів, порушення правил пожежної безпеки; умисні підпали, вандалізм; терористичні атаки чи диверсії.

Захист культурної спадщини потребує відповідальності та ретельного підходу до збереження цінних колекцій від вогню, що є важливим завданням для майбутніх поколінь.

Наслідки пожеж у бібліотеках

Наслідки пожеж у бібліотеках можуть бути непоправними для культурної спадщини людства. Згрупуймо їх у кілька основних категорій: матеріальні, культурні, історичні, психологічні, соціальні та освітні, економічні втрати.

1. *Матеріальні*: фізичне знищення книг, рукописів, архівів, документів; технічного обладнання; незворотне пошкодження бібліотечної будівлі й інфраструктури; вплив води та хімікатів, токсичне забруднення.

2. *Культурні*: знищення унікальних документів — рідкісних видань, манускриптів, рукописів, стародруків;

— *втрати для науки*: багаторічні дослідження, матеріали, які містять відомості щодо історії

й культури певного регіону (газети, щоденники, записи місцевих громад);

— *зникнення культурної спадщини*: національні бібліотеки, університетські архіви, приватні колекції містять артефакти, що становлять історичну цінність для нації.

3. *Історичні*: втрата зв'язку з минулим; проблеми з реконструкцією історії; знищення архівів, що ускладнює юридичну й адміністративну роботу.

4. *Психологічні*: травми для дослідників і працівників бібліотек — депресія, вигорання й професійний стрес у фахівців, які відповідають за збереження фондів; втрата національної та культурної ідентичності; негативний вплив на науковців через знищення результатів багаторічних досліджень і доступу до цінних джерел.

5. *Соціальні та освітні*: обмежений доступ до знань для нових поколінь; руйнування освітньої інфраструктури, що позначається на якості навчального процесу й освіти загалом.

6. *Економічні*: фінансові витрати на відновлення; зниження туристичної привабливості.

Сучасні методи захисту від пожеж у бібліотеках

Захист бібліотек від пожеж є надзвичайно важливим завданням, оскільки книги, архіви та інші документи є легкозаймистими, часто мають унікальну історичну й культурну цінність. Сучасні методи пожежної безпеки бібліотек поєднують технічні, організаційні, превентивні, архітектурно-будівельні заходи:

1. *Технічні методи запобігання пожежам*: системи раннього виявлення та сигналізації — димові, теплові, іонізаційні, оптичні датчики, газові сенсори, автоматична пожежна сигналізація (АПС); протипожежне обладнання — автоматичні системи пожежогасіння.

2. *Організаційні заходи*: протипожежний контроль і навчання персоналу; розподіл та зберігання фондів, вогнетривкі сховища — протипожежні сейфи, вогнестійкі стелажі й шафи.

3. *Новітні технології та цифровізація*: цифрові копії рідкісних і старовинних документів у хмарних сховищах для збереження інформації; AI-системи аналізу ризиків займання та оптимізації протипожежного захисту; вогнетривкі сховища; фізичне дублювання рідкісних видань.

4. *Архітектурно-будівельні заходи*: використання вогнестійких матеріалів; зонування приміщень (поділ бібліотеки на протипожежні сектори зі спеціальними дверима, що автоматично зачиняються під час пожежі; окремі вогнестійкі сховища для рідкісних книг і архівних документів); оптимізація електромережі.

5. *План евакуації та реагування*: розроблення маршрутів евакуації, екстрений план порятунку книг, мобільні засоби пожежогасіння.

Комплексний підхід до пожежної безпеки бібліотек дає змогу мінімізувати ризики й зберегти культурну спадщину. Поєднання сучасних технологій та обладнання, ефективної організації роботи — ключова умова захисту бібліотек від вогню.

Міжнародний досвід і співпраця зі збереження бібліотечних фондів

Збереження бібліотечних фондів — це глобальне завдання, що потребує міжнародної координації, обміну досвідом і використання новітніх технологій.

Міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (IFLA), а також програма ЮНЕСКО "Пам'ять світу", розробляють міжнародні стандарти збереження та охорони документальної спадщини для архівів і бібліотек, адаптуючи їх до умов конкретних держав. Міжнародний центр з вивчення збереження та реставрації культурних цінностей (ІККРОМ) надає бібліотекам експертні рекомендації з консервації документів і книг.

Одним із напрямів співпраці є міжнародні проєкти з оцифровування бібліотечних фондів, що передбачають використання сучасних технологій для створення хмарних архівів, забезпечення їх доступності й збереження; стандартизацію процедур захисту від пожеж, технології контролю мікроклімату для запобігання псуванню паперу; застосування нанотехнологій для відтворення історичних паперових носіїв у разі, якщо фізичні примірники будуть знищені під час пожежі.

Міжнародні консорціуми бібліотек об'єднують ресурси для співпраці та обміну досвідом під час розроблення міжнародних стандартів безпеки, зокрема й щодо захисту від пожеж; організовують міжнародні семінари та конференції; забезпечують доступ до цифрових архівів; обговорюють новітні підходи до реставрації й збереження рідкісних видань.

Україна активно впроваджує міжнародний досвід зі збереження бібліотечних фондів. Після початку повномасштабного вторгнення 2022 р. особливої актуальності набула співпраця з ЄС та ЮНЕСКО щодо реставрації пошкоджених книгозбірень. Українські бібліотеки також беруть участь у міжнародних проєктах цифровізації та отримують грантову підтримку на відновлення фондів, що сприяє збереженню бібліотек як центрів культурної й історичної спадщини.

Практичні рекомендації щодо застосування інноваційних технологій для захисту бібліотечних фондів

З огляду на випадки пожеж у бібліотеках в історичному й сучасному контекстах, а також їх катастрофічні наслідки для світової культурної спадщини, важливо вживати ефективних заходів для запобігання цим руйнівним трагедіям. Нижче наведено низку практичних рекомендацій, які можуть бути корисними для бібліотекарів, адміністрацій бібліотек, державних установ і дослідників:

— *оцифровування фондів*: регулярне сканування рідкісних і цінних книг для створення резервних цифрових копій;

— *зберігання цифрових копій у різних місцях*: важливо мати резервні сервери в географічно віддалених зонах;

— *хмарні технології*: збереження цифрових матеріалів у хмарних сервісах для швидкого відновлення у разі надзвичайної ситуації;

— *використання 3D-сканування, штучного інтелекту для аналізу рукописів й автоматизованих систем моніторингу стану книг, а також технологій доповненої та віртуальної реальності*, що дають змогу зануритися в історичні події чи переглядати тривимірні копії старовинних рукописів;

— *регулярне технічне обслуговування бібліотек*: моніторинг мікроклімату, перевірка електромережі, систем сигналізації та кондиціонування повітря;

— *інвестування у вогнестійке обладнання*: придбання спеціальних сейфів і стелажів із вогнестійких матеріалів;

— *розширення міжнародної співпраці*: участь у грантових програмах та обмін досвідом з іноземними бібліотеками;

— *підвищення кваліфікації працівників*: регулярні тренінги для бібліотекарів щодо сучасних методів консервації й безпеки, реставрації, догляду за фондами; навчання основ кризового менеджменту.

Реалізація цих заходів надасть бібліотекам можливість не лише зберегти колекції, а й адаптуватися до сучасних викликів у сфері інформаційної безпеки. Завдяки використанню інноваційних технологій бібліотечні фонди матимуть більше шансів на збереження для майбутніх поколінь.

Висновки. Пожежі в бібліотеках світу є одними з найбільших катастроф, які спричиняють незворотні втрати для людства. Вогонь знищує не лише фізичні носії знань, а й духовну

спадщину, яку попередні покоління накопичували століттями. Втрата рідкісних манускриптів, унікальних архівних матеріалів і друкованих видань позбавляє суспільство історичної пам'яті, ускладнює реконструкцію культурного надбання, має тривалі негативні наслідки для розвитку науки й освіти, національної ідентичності окремих народів. Кожна спалена бібліотека — це втрачений чи розірваний зв'язок між поколіннями, знищення частини інтелектуального надбання людства.

Упродовж історії відбувалися численні гуманітарні катастрофи, коли бібліотеки ставали жертвами і випадкових, і навмисних пожеж, що вносило суттєві корективи в цивілізаційний поступ. Найболючішими прикладами таких трагедій є пожежі в легендарній бібліотеці Олександрії, бібліотеці Ярослава Мудрого, які зникли у вогні через низку воєнних конфліктів чи безвідповідальне ставлення до збереження духовної спадщини. Бібліотечні зібрання містили десятки тисяч унікальних манускриптів і могли б прискорити науковий розвиток людства, якби ці знання не було втрачено.

Розглянуті трагедії свідчать, що жодні системи безпеки не можуть гарантувати цілковитого захисту бібліотечних фондів від пожеж. Науковці, історики, культурологи й архівісти досліджують причини та наслідки цих гуманітарних катастроф, проте світ щоразу з ними стикається.

Заглиблюючись у причини цих трагедій, можна зробити висновок, що пожежі в бібліотеках відбуваються не лише через умисні дії, а й через технічні чинники (застарілі системи електропостачання чи несправні протипожежні системи), природні катастрофи (лісові пожежі чи землетруси), банальну недбалість людей (нехтування базовими вимогами безпеки, помилки під час проведення ремонтних робіт, а також акти вандалізму, коли бібліотеки стають жертвами підпалів, як-от НБУВ у 1964 р.).

Наслідки таких втрат є глобальними й тривалими, виходять далеко за межі матеріальних збитків, чинять серйозний соціальний, культурний і навіть політичний вплив на розвиток держав і народів. Вони позначаються на розвитку культури, історії, освіти, економіки та соціальній психології суспільства. Втрата оригінальних рукописів, раритетних видань, цінних картографічних джерел і наукових праць позбавляє людство можливості вивчати й аналізувати минуле. Багато наукових досліджень, що ґрунтувалися на унікальних архівних джерелах, неможливо від-

творити. Це особливо актуально для історичних документів, які не мали цифрових копій або непридатні для відновлення через брак аналогічних матеріалів.

З огляду на історичний досвід, очевидним є те, що людство повинно стати відповідальнішим і змінити ставлення до збереження бібліотечних фондів. Розуміння глибини наслідків бібліотечних пожеж потребує комплексного підходу до збереження й підтримання безпеки бібліотечних колекцій.

Сучасні заходи із захисту бібліотечних фондів передбачають упровадження новітніх систем пожежної безпеки, цифрову архівацію, страхування рідкісних фондів, розроблення ефективних стратегій евакуації й відновлення фондів, міжнародну співпрацю. Зокрема, оцифровування документів не тільки зберігає їхній вміст, а й значно зменшує ризик остаточної втрати унікальних матеріалів, дає змогу створити резервні копії, які доцільно зберігати в різних архівах і використовувати для відновлення у разі технічних чи природних катастроф.

Застосування сучасних технологій надзвичайно важливе для убезпечення бібліотечних колекцій. Такі заходи, як спорудження вогнестійких будівель, використання систем автоматичного виявлення диму та пожежі, які миттєво реагують на загрозу, спринклерів, спеціальних газових вогнегасних систем, а також новітніх протипожежних дверей, що забезпечують захист книг і документів; регулярні інструктажі персоналу; постійний моніторинг стану колекцій та умов зберігання за допомогою штучного інтелекту, допомагають суттєво знизити ризик пошкодження чи знищення бібліотечних фондів. Збільшення фінансування на встановлення систем протипожежної безпеки бібліотек і їх регулярні перевірки, підвищення обізнаності громадськості та влади щодо потреби інвестувати в розвиток бібліотек та архівів як важливої частини культурної та наукової інфраструктури можуть значно знизити ймовірність трагедій.

Варто наголосити, що культура збереження бібліотечних колекцій повинна бути глобальною, країни світу мають співпрацювати на ниві захисту книг і манускриптів не лише від техногенних чи стихійних лих, а й від ідеологічних чисток.

На особливу увагу заслуговує проблема збереження книжкових фондів у зонах воєнних конфліктів. Бойові дії значно підвищують ризик втрат бібліотечних зібрань через бомбардування, мародерство й пожежі. На жаль, бібліотеки часто стають мішенню для нападів, що свідчить про їх

важливу роль у формуванні національної ідентичності й культурної спадщини народу.

У контексті України ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки війна спричинила значні втрати культурних об'єктів, зокрема й бібліотек. Відновлення знищених фондів і впровадження міжнародних стандартів їх захисту є головним завданням майбутнього.

Вагомим аспектом проблеми збереження бібліотечних колекцій є співпраця між різними інституціями, організаціями та державами світу. Міжнародна взаємодія, стандарти й нормативи, розроблені такими організаціями, як ЮНЕСКО, сприяють поширенню провідних практик збереження культурної спадщини. Країни мають об'єднувати ресурси, обмінюватися досвідом і впроваджувати спільні стандарти безпеки, допомагати в організації систем зберігання й архівації. За сприяння спеціалізованих фондів, які фінансують міжнародні організації, можна реалізовувати ефективні заходи із захисту культурної спадщини на національному й світовому рівнях: розроблення стратегій, які забезпечують глобальну захищеність бібліотечних фондів від природних катастроф, вандалізму, технічних несправностей, і програм для відновлення втрачених колекцій; різнобічна допомога бібліотекам, що постраждали від катастроф.

Перспективи збереження бібліотечних колекцій у майбутньому невіддільні від розвитку новітніх технологій, зокрема штучного інтелекту, роботизації та хмарних сервісів, що дасть змогу не тільки захистити фонди, а й зробити їх доступними для широкого кола користувачів. Технологічні інновації здатні пришвидшити процес відновлення втрачених матеріалів, підвищити ефективність боротьби з пожежами, знизити ризики їх повторення.

Втрата інтелектуальних і духовних скарбів через бібліотечні пожежі є непоправною трагедією та водночас важливим уроком, що мотивує світову спільноту до пошуку нових методів захисту культурної спадщини. Важливість її збереження для прийдешніх поколінь та історії спонукає інвестувати в надійні технології, розроблення стратегій зберігання матеріалів, регулярне оновлення стандартів безпеки, інституційні ініціативи тощо.

Головним питанням залишається усвідомлення цінності бібліотек не лише як сховищ книг, а й осередків концентрації культурної спадщини, без яких неможливий подальший прогрес науки й людської цивілізації. Збереження бібліотек та їхніх фондів — це відповідальність глобального суспільства, адже знищені книги — це знищені ідеї, думки, історії, здатні змінити майбутнє.

Список бібліографічних посилань

1. Raven J. The Lost Libraries. The Destruction of Great Book Collections since Antiquity. New-York : Palgrave Macmillan, 2004. 307 p.; Polastron L. X. Books on fire: the destruction of libraries throughout history. Rochester : Inner Traditions, 2007. 384 p.
2. Baker N. Double Fold: Libraries and the Assault on Paper. New York : Random House, 2001. 400 p.
3. Bijayananda P., Ratnapriya B. Security & Conservation of Libraries. *International Journal of Library and Information Studies*. October 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/286342109_Security_Conservation_of_Libraries.
4. Білокінь С. Пожежі Київської публічної бібліотеки АН УРСР 1964 та 1968 років. *Пам'ятки України*. 1998. № 3—4. С. 145—148. URL: <https://www.s-bilokin.name/Bio/Memoirs/LibraryFire.html>; Шаповал Ю. Річниця невинуватого пожежі. 60 років тому в центрі Києва була підпалена Державна публічна бібліотека Академії наук УРСР. 24 травня 2024 р. *KyivPost*. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/33130>; Наєнко М. Пожежі в Академічній бібліотеці України — 60 років. 19.07.2024. *Українська літературна газета*. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/mykhajlo-naienko-pozhezhi-v-akademichnij-bibliotetsi-ukrainy-60-rokiv>; Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1941—1964. Київ : Наукова думка, 2003. 357 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001887>.
5. Рудик К. Зниклі та спалені: коротка історія нищення храмових бібліотек України. 16.10.2019. *Verbum*. № 49: У затінку бібліотеки. URL: https://www.verbum.com.ua/10/2019/library-shadows/short-history-of-burning/?utm_source=chatgpt.com.
6. Понятишин Н. Бібліотека Ярослава Мудрого. *Мегазнайка*. URL: <https://megaznaika.com.ua/biblioteka-yaroslava-mudroho/>.
7. Дубровіна Л., Киридов А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї — джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3—10.
8. Макнейл Е. Руйнування Олександрійської бібліотеки. 14.10.2023. *InvestInHistory*. URL: <https://investinhistory.ca/uk/2023/10/16/знищення-олександрійської-бібліотеки/>.
9. Александрійська бібліотека: історія знань. 14.09.2023. *Daily Northampton UK News*. URL: <https://dailynorthamptonuknews.com/2023/09/14/the-library-of-alexandria-a-history-of-knowledge>.

10. Хто знищив велику Александрійську бібліотеку? 23.05.2023. *Останній бастион*. URL: https://bastion.tv/hto-znishiv-veliku-aleksandrijsku-biblioteku_n54795.
11. Панчук Д. М. Бібліотека Конгресу США. 16.07.2022. *ВУЕ*. URL: https://vue.gov.ua/Бібліотека_Конгресу_США.
12. Бібліотека Конгресу США. 5.04.2021. *Ggtravel*. URL: <https://ggtravel.com.ua/biblioteka-konhresu-ssha/>.
13. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Національна%20бібліотека%20України%20імені%20В.%20І.%20Вернадського>.
14. Сенченко М. І. Моє бібліотечне життя. *Центральна наукова бібліотека АН УРСР у пошуках досконалості: 1985—1992*. Київ : КИТ, 2011. 386 с.
15. Від пожежі в Лаврі постраждала Історична бібліотека. 12.06.2008. *УНІАН*. URL: https://www.unian.ua/society/122852-vid-pojeji-v-lavri-postrajdala-istorichna-biblioteka.html?utm_source=chatgpt.com.
16. Самех Е. Втрачені бібліотеки світу та їхні таємниці: розгадка історичних загадок. 24.04.2024. *Connolly cove*. URL: <https://www.connollycove.com/the-lost-libraries-of-the-world/>.
17. Бібліокластія. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Бібліокластія>.
18. Макаревич М. Бібліотеки під час війни. Частина 2. 20.05.2023. *Дзеркало тижня*. URL: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/544887-kulturnij-front.html>.
19. Головань Д. За час повномасштабного вторгнення рф пошкодила понад 700 українських книгозбірень. 18.07.2024. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/za-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-poshkodyla-ponad-700-ukrainskykh-knyhozbiren/>.

Mykhaylo Onyshchuk,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Monitoring the Book Industry
and Media of the Book Chamber of Ukraine*

Maryna Hanechko,

*Senior Researcher
of the Department of Monitoring the Book Industry
and Media of the Book Chamber of Ukraine*

Lost treasures: fires in libraries around the world

The problem of fires in world-class libraries is studied, the impact of these events on the cultural heritage of humanity is considered. The causes and consequences of these losses for the world are analyzed, their impact on the preservation of the nation's cultural heritage is highlighted, international experience and cooperation in the field of preserving cultural values are highlighted.

Individual cases of fires in libraries around the world from the first library of the Middle Ages to the present day and the challenges of modernity for Ukraine are considered. Attention is paid to the lessons that can be learned from these tragedies and modern technologies that help preserve knowledge in conditions of increasing risks, protect this knowledge from the destructive power of fire.

Some practical recommendations are given on the latest methods of preventing such disasters and protecting library funds, which are important for ensuring the sustainability and preservation of cultural heritage for future generations, as well as measures aimed at preserving collections in the digital age.

The article provides a deeper understanding of the scale of losses, offers practical steps to protect libraries as key institutions for preserving the cultural memory of humanity.

Keywords: library fires; loss of knowledge; library disasters; consequences of fires; digitization; preservation of cultural heritage; fire safety; protection of library collections

References

1. Raven J. (2004). *The lost libraries. the destruction of great book collections since antiquity*. New-York: Palgrave Macmillan; Polastron L. X. (2007). *Books on fire: the destruction of libraries throughout history*. Rochester: Inner Traditions.
2. Baker N. (2001). *Double fold: libraries and the assault on paper*. New York: Random House.
3. Bijayananda P., Ratnapriya B. (2015). Security & Conservation of Libraries. *International Journal of Library and Information Studies*. October. Available at: https://www.researchgate.net/publication/286342109_Security_Conservation_of_Libraries.
4. Bilokin S. (1998). Pozhezhi Kiyivskoyi publichnoyi biblioteki AN URSR 1964 ta 1968 rokiv. *Pam'yatki Ukrayini*, 3—4, pp. 145—148. Available at: <https://www.s-bilokin.name/Bio/Memoirs/LibraryFire.html>; Shapoval Yu. Richnitsya nevipadkovoyi pozhezhi. 60 rokiv tomu v centri Kiyeva bula pidpalena Derzhavna publichna biblioteka Akademiyi nauk URSR. 24 travnya 2024 r. *KyivPost*. Available at: [33](https://www.kyivpost.com/uk/post/33130;Nayenko M. (2024). Pozhezhi v Akademichnij biblioteci Ukrayini — 60 rokiv. Ukrayinska literaturna gazeta. Available at: https://litgazeta.com.ua/articles/mykhajlo-naienko-pozhezhi-v-akademichnij-bibliotetsi-ukrainy-60-

</div>
<div data-bbox=)

- rokiv; Dubrovina L. A., Onishenko O. S. (2003). *Istoriya Nacionalnoyi biblioteki Ukrayini imeni V. I. Vernadskogo, 1941—1964*. Kyiv: Naukova dumka. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001887>.
5. Rudik K. (2019). Znikli ta spaleni: korotka istoriya nishennya hramovih bibliotek Ukrayini. *Verbum*. № 49: *U zatinku biblioteki*. Available at: https://www.verbum.com.ua/10/2019/library-shadows/short-history-of-burning/?utm_source=chatgpt.com.
 6. Ponyatishin N. Biblioteka Yaroslava Mudrogo. (n. d.). *Megaznajka*. Available at: <https://megaznaika.com.ua/biblioteka-yaroslava-mudroho/>.
 7. Dubrovina L., Kiridov A. & Matyash I. (2017). Arhivi, biblioteki, muzeyi — dzherelna osnova nacionalnoyi pam'yati, kulturnoyi spadshini Ukrayini. *Bibliotechnij visnik*, 1, pp. 3—10.
 8. Maknejl E. (2023). Rujnuvannya Oleksandrijskoyi biblioteki. *InvestInHistory*. Available at: <https://investinhistory.ca/uk/2023/10/16/znishennya-oleksandrijskoyi-biblioteki/>.
 9. Aleksandrijska biblioteka: istoriya znan. (2023). *Daily Northampton UK News*. Available at: <https://dailynorthamptonuknews.com/2023/09/14/the-library-of-alexandria-a-history-of-knowledge>.
 10. Hto znishiv veliku Aleksandrijsku biblioteku? (2023). *Ostannij bastion*. Available at: https://bastion.tv/hto-znishiv-veliku-aleksandrijsku-biblioteku_n54795.
 11. Panchuk D. M. (2022). Biblioteka Kongresu SShA. *VUE*. Available at: https://vue.gov.ua/Biblioteka_Kongresu_SShA.
 12. Biblioteka Kongresu SShA. (2021). *Ggtravel*. URL: <https://ggtravel.com.ua/biblioteka-konhresu-ssha/>.
 13. Nacionalna biblioteka Ukrayini imeni V. I. Vernadskogo. (n. d.). *Ukrayinska bibliotechna enciklopediya*. Available at: <https://ube.nlu.org.ua/article/Nacionalna%20biblioteka%20Ukrayini%20imeni%20V.%20I.%20Vernadskogo>.
 14. Senchenko M. I. (2011). *Moye bibliotechnne zhittya. Centralna naukova biblioteka AN URSS u poshukah doskonalosti: 1985—1992*. Kyiv: KIT.
 15. Vid pozhezhi v Lavri postrazhdala Istorichna biblioteka. (2008). *UNIAN*. Available at: https://www.unian.ua/society/122852-vid-pojeji-v-lavri-postrazhdala-istorichna-biblioteka.html?utm_source=chatgpt.com.
 16. Sameh E. (2024). Vtracheni biblioteki svitu ta yihni tayemnici: rozgadka istorichnih zagadok. *Connolly cove*. Available at: <https://www.connollycove.com/the-lost-libraries-of-the-world/>.
 17. Biblioklastiya. (n. d.). *Ukrayinska bibliotechna enciklopediya*. Available at: <https://ube.nlu.org.ua/article/Biblioklastiya>.
 18. Makarevich M. (2023). Biblioteki pid chas vijni. Chastina 2. *Dzerkalo tizhnya*. Available at: <https://zn.ua/ukr/CULTURE/544887-kulturnij-front.html>.
 19. Golovan D. (2024). Za chas povnomasshtabnogo vtorgnennya rf poshkodila ponad 700 ukrayinskih knigozbiren. *Chitomo*. Available at: <https://chytomo.com/za-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-poshkodyla-ponad-700-ukrainskykh-knyhozbiren/>.

Надійшла до редакції 12.03.2025

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6\(347\).34-39](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.6(347).34-39)
УДК 002(477)"1918"(091)(045)

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка Державного архіву друку
Книжкової палати України
arkhiv@ukrbook.net
<https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Книгодруки часів самостійної УНР (січень—квітень 1918 року) та Гетьманату Павла Скоропадського (квітень—грудень 1918 року)

У статті порушено проблему розбудови держави в Україні в період революції та боротьби за збереження української державності (1917—1921). Спираючись на фонди Державного архіву друку Книжкової палати України, авторка здійснила контент-аналіз українських книг, випущених упродовж 1918 р. у різних друкарнях і видавництвах, за результатами якого констатує особливу акцентуацію процесів державного будівництва на сторінках тогочасних видань. Використаний наратив, через маловживаність, є науково затребуваним і вкрай актуальним. Роботу виконано в межах щорічного історико-фондознавчого дослідження, метою якого є вивчення раритетних і рідкісних друків за видами (книги, періодичні видання (газети, журнали, збірники,